

ՄԻ ՕՐ ¹⁾

XI

Ի հարկէ, ես բոլորովին հրէշ կամ, ինչպէս չարաբաստիկ նամականերիս մէջ կոչում էի, «ոճրագործ» չէի: Իմ զգայուն, դիւրագրգիռ և մի քիչ զգացկոտ հոգին աչքի ընկնող լաւագոյն կողմեր էլ ունէր: Սաստիկ զգացկոտ հոգիս բնաւորութեանս կանացիական բնոյթ էր տուել: Ամենաչնչին երևոյթն յոյզ էր պատճառում ինձ: Ծտի ծլվլոցը, վտակի կարկաչը, զփփուռի շունչը, ծառի շրշիւնը, վերջալոյսն ու շառագոյն արշալոյսը, ծաղիկների անուշահոտ բուրմունքը, արտի մեղմիկ ծփումը, ամպերի խաղը, — այս բոլորը, բոլորը ինձ երանաւէտ խոհերի գիրկն էին ձգում: Հոգիս առժամապէս մաքրւում էր: Զգում էր իրան թեթև, կեանքի մանր-մունր հոգսերից ազատ: Այդպիսի բոպէներին հետս խօսողը հիանալի տպաւորութիւն էր ստանում: Խօսում էի իբրև մի իդէալիստ, իբրև գաղափարին նուիրուած մի անձն, որ գիտէ պահանջ եղած ժամանակ մինչև անգամ զոհել սեփական, անհահատական երջանկութիւնը:

Ինչպէս յիշել եմ, լաւ խօսել գիտէի: Թէև տրամաբանութիւնս մի քիչ կաղում էր, սակայն կարիլի էր առանց ձանձրանալու և մինչև անգամ հաճոյքով լսել ինձ: Առողջանութիւնս, ձայնիս զօրեղ և յարմարաւոր շեշտերը, բեմական շարժումներս խօսքիս առանձին գոյն և գրաւչութիւն էին տալիս: Ես գիտէի գրաւել խօսակցիս կամ ունկնդրիս ուշքը: Ասածներս ինքնուրոյն բաներ հազիւ դէպքում էին պարունակում իրանց մէջ: Կարդացած գրքերս անսպառ աղբիւր էին ինձ համար զրոյցների, երեկոյթների, ճառերի համար: Զարպիկօրէն ես կարողանում էի իւրացնել ուրիշների մտքերը — երևոյթը իւր անունով կոչեմ — գողանալ և ծախում էի իբրև սեփականութիւն:

Գիտէի երբեմնապէս, բայց շատ հազուադէպ, արդար զայրոյթս արտայայտել: Այդպէս գերագոյն բարկութեամբ և համարձակ կարողացայ սիրտս զեղել իմ դպրոցական ուսուցիչներից մէկի

առաջ, որին պատահմամբ հանդիպել էի իմ աւարտական վկայականս ստանալու նախընթաց օրը: Դա մի տարիքոտ ուսուցիչ էր, լաւ խօսող, խօսքի վարպետ և հռետոր: Դպրոցական շրջանում ես նրանից բաւական ֆրազներ էի սովորել, որ առանձին խոխտութեամբ գործ էի դնում դեռահաս օրիորդներին շրջաններում: Շատ շատերն էին զմայլուել իմ խօսելուց: Ոմանք ինձ հաճոյանալու համար ասում էին՝ «Աշոտը կարժես թէ բիթնեցիկ է խօսում»: Այդ ուսուցչի հետ քաղաքային զբոսարանի մի խուլ անկիւնում բաւական բան խօսեցի: Վաղեմի ուսուցիչս ապշել մնացել էր: Նա զարմանում էր, տեսնելով իւր «կալալեր աշակերտին» այդպէս փոխուած, դէպի «լաւը» ուղղուած: Այն աշակերտը, որ առաջ խօսելիս՝ կանանց վերաբերեալ մի քանի անձնական դիտողութիւնների նկարագրութիւններից այն կողմը չէր անցնում և, լուրջ խնդիրների քննման ժամանակ լռում էր՝ խօսքը կատակի փոխելով, այժմ խօսում է «իբրև մի բարոյախօս, մանկավարժ» և անէծք էր թափում իւր դժբախտութեան հեղինակների վրայ:

—Այո, յարգելի ուսուցիչ,— շարունակեցի ասելիքս— դուք ինձ փչացրիք: Իմ մատաղ հոգին, որ ձեզ էին յանձնել դաստիարակելու համար և որի վրայ պէտք է գործ դնէիք ձեր բոլոր ոյժերը՝ նրան հայրական տան արատներից փրկելու, ազատելու նպատակով, դուք անտես արիք ձեր կոչումը և վատ օրինակ հանդիսացաք ինձ: Ոսօքս մենակ ձեզ չի վերաբերում: Ձեր ընկերները ձեռք ձեռքի տուած անդունդ ղլորեցին իմ ներքին աշխարհի մանկական անմեղութիւնը: Կեղտի, անբարոյականութեան և անդժամութեան սև գծերը լոկ ձեր շնորհիւ զարգացան իմ մէջ: Դուք կարող էիք իմ ընտանեկան արատներս մեռցնել իմ հոգում, բայց դուք այդպէս չարիք, զլացաք:

«Ի՞նչ էք ճամարտակում, — պատասխանեց ուսուցիչս նեղացած եղանակով, — սպասեցէք: Ձեր խօսքերից պարզ երևում է, որ դուք ընտանիքի զոհ էք: Ձեզ շրջապատողները ձեզ փչացրել են, ձեր բնաւորութեան լաւ կողմերը փշուր-փշուր խրտակել և կեղտոտել թէ ձեր հոգին, թէ միտքը և թէ սիրտը: Այստեղ, կարծում եմ հարկ չկայ մեղադրել դպրոցը: Մենք պարտական չէինք ձեր ընտանեկան արատները վերացնել: Ընտանեկան արատները միայն ընտանիքում կարելի է մաքրել, ոչնչացնել: Եւ եթէ ուզենայինք էլ, չէինք կարող ուշադրութիւն դարձնել ձեզ և ձեր արատներին: Դուք շատ լաւ գիտէք, որ մինչև դպրոցից ձեր ելնելը դուք միշտ բազմամարդ դասարանների աշակերտներից էք եղել: Յիշում էք, երրորդ դասարանում եօթանասուն հոգի էիք:

Ասացէք, խնդրեմ, բանի մէկիդ վրայ ուշադրութիւն դարձնէիրք եւ հնարաւոր էր:

— Լաւ, դիցուք թէ դուք չ'կարողացաք ինձ վրայ մասնաւորապէս ուշադրութիւն դարձնել, թէ և, ի հարկէ, դաստարանի մեծութիւնը չէ արդարացնում ուսուցչի անբարեխղճութիւնը, անտարբերութիւնը դէպի իւր սաները. բայց ինչո՞վ բացատրել ձեր սարսափելի անհետևողականութիւնը, ձեր խօսքի և գործի հակասութիւնը: Ձեր խօսքերն աղղեցիկ էին միայն դաստարանում, երբ դուք ոգևորուած ճառում էիք գերագոյն իդէալների մասին, երբ ձեր ունկնդիրները հոգեզմայլ դրութեան մէջ լսում էին ձեր հնչեղ նախադասութիւնները, պատկերաւոր դարձուածները, և հաճութեամբ նկատում էին ձեր կատակախառն վեպերմունքը դէպի կեանքի պակասաւոր, անգոսնելի կողմերը և ձեր հեղինակիւնն ու ծաղրը, երբեմն էլ հայհոյանքը դէպի ձեզ դուր չեկող գործները: Իսկ կեանքում, դպրոցի շէմքից դուրս, դուք ի՞նչ էիք ներկայացնում ձեր խայտառակ արարքների հետ միասին:

Այս խօսքերը լսելիս ուսուցչիս դէմքը խօթոռեց: Բարեմխտորամադրուած երեսի վրայ երևաց բարկութեան նշոյլ, աչքերը փայլեցին ատելութեան և զայրոյթի կրակով, ճակատը կնճռտուեց, և նա հրամայական շեշտ տալով ձայնի. գրեթէ գոռաց.

«Մոռեմ ձեզ թոյլ չ'տաք իմ մասնաւոր, ընտանեկան կեանքի մէջ մտնել: Ես կարող եմ կեանքի մէջ ամենագոյն մարդը լինել, իսկ դպրոցում լաւագոյն ուսուցիչներից մէկը:

— Հէնց ցաւն էլ այն է, որ դպրոցի մէջ դուք լաւագոյն ուսուցիչներից չէիք: Եւ այդպիսի լաւագոյն ուսուցիչներից մէկի արձակման դրդիչներից մէկը հանդիսացաք: Դուք մեզ խաբում էիք ձեր իդէալներով, փոշի էիք փչում մեր աչքերի մէջ: Ամբողջ գիշերն անց էիք կացնում ակմբանցի ապականուած օդի մէջ, թղթախաղի կանաչ սեղանի շուրջը կայտուելով և առաւօտեան ջարդուած, յոգնած և տաղտկալի հոգով մտնում էիք դասարան և Աստուած գիտէ, թէ ինչպէս էիք պարապում: Դուք միշտ կրկնում էիք, որ դաստիարակութիւնը, կեանքի և գործունէութեան համար պատրաստող մի գլխաւոր գործօն է, միշտ է: Իսկ թէ ի՞նչպէս էիք այդ գործօնը, այդ միշտը գործադրում: Դուք այդ շատ լաւ գիտէք, լաւ է չ'խօսեմք: Ձմոռանամ յիշել և մի հանգամանք. ձեր ընկերներից մէկը ինչ-ինչ հովերով տարուած՝ բարձր դասարաններում միշտ խորհուրդ էր տալիս կանանց ընկերութիւններ մըտնել, շփուել, առարկելով, որ այն կրթիչ, մաքրող և բարձրացնող ազդեցութիւն ունի: Հետեւեցինք այդ խրատին ևս՝ և մտանք, բայց փչացանք, բարոյապէս այլանդակուեցինք: Ինչո՞ւ, որովհետև յար-

գելի մանկավարժը մոռացել էր մի հանդամանք էլ յիշեցնել, որ հանացի ընկերութիւնը միայն և եթ այն ժամանակ կարող է ազդեցութիւն թողնել, երբ ինքն անհամեմատ աւելի ազնիւ է, բարձր և վսեմ:

— Հիմա դուք իմ հարցին պատասխանեցէք, արդեօք իմ խրատները մէջ երբեք ձեզ համար ֆուստակար մի խօսք, մի բառ անգամ լսել էք: Չէ՞ որ ես ձեր բարին էի ցանկանում և առիթը բաց չէի թողնում ձեզ քարոզելու: Ուրիշ ուսուցիչների նման ես չէի բաւականանում լոկ դասերով: Դասերից դուրս ձեզ շատ բան եմ տուել և զարմանում եմ, որ այսօր իմ առաջ կանգնած, դուք ինձ յանդիմանական խօսքեր էք ուղղում, փոխանակ ձեր չափը ճանաչելու: Ձեր մտքում պահեցէք իմ քարոզները, խրատները և դուք հարկաւ կեանքի մէջ երջանիկ կ'լինիք, — ահա իմ խորհուրդը:

— Որտեղ, քարոզի: Ես չեմ հասկանում, թէ ի՞նչ բանի համար էին պէտք այդ խրատներն ու քարոզները: Դուք փառաւորապէս հերքում էիք ձեր բոլոր դասարանի մէջ ասածները: Ձեր ընթացքը, գործունէութեան եղանակը, հասարակութեան մէջ բռնած դիրքը մի ծաղր էր ձեր ճառերին, քարոզներին ու խրատներին: Դուք գիտէք արդեօք, թէ ի՞նչպիսի եռանդով ու աշխոյժով են աշակերտները հետաքրքրւում ուսուցիչների կեանքով, այո՛, «մասնաւոր կեանքով»: Դուք գիտէք արդեօք, թէ ի՞նչպիսի արագութեամբ, կայծակի թափով ուսուցչի յոռի արարքի լուրը տարածւում է աշակերտների մէջ, բերանէ բերան: Շատ անգամ ամենաշնչին բանը գունաւորւում է և ի՞նչպիսի խորտակիչ ազդեցութիւն թողնում սաների հոգու վրայ: Դուք պէտք է մեզ օրինակ տայիք, լուռ ու մունջ, մարմնացած հետևողականութիւն լինէիք: Մեզ հարկաւոր չէին ձեր խրատները — նրանք նպաստաւոր ազդեցութիւն էլ չունեցան մեր հոգու կազմակերպութեան գործում: Ձեր կենդանի օրինակն էր պակասում, և դուք հոգ չէիք տանում դրա համար: Դուք պղծում էիք մեր միտքը: Երևի փաստեր կ'պահանջէք: Շատ լաւ: Գիտէք, մենք եռանդով ընթերցանութեամբ էինք պարագում, գիշեր ու ցերեկ չէինք հարցնում, միշտ կարդում ու կարդում էինք: Ճուշակներ էինք կազմում և աշխատում թուով շատ բան կարդալ, որ այնուհետեւ պարծենանք: Սառնիխտուն ընթերցանութիւն, անառաջնորդ, անսխտեմ, վայրիվերոյ և ցիրուցան, — ահա պատկերը: Այսպիսի ընթերցանութեան դէպքում, այսպիսի ողորմելի գործում, ի՞նչ դեր էիք խաղում: Արդեօք երբ և է անդեկանում էիք, թէ ի՞նչ ենք կարդում, ինչո՞վ ենք պարագում և դասերից դուրս ի՞նչ է մեզ հետաքրքրում: Ո՛չ և ո՛չ, Դուք, բռնիվիւսներդ,

ժամանակ չունէիք այդպիսի թեթև բաներով զբաղուելու: Դուք, ի հարկէ, աշակերտական ազատութեան ջերմաջերմ պաշտպաններից լինելով՝ մեզ ազատութիւն էիք տուել, որ ինչ էլ ուզենանք և ինչ էլ որ մեր ձեռքն ընկնի՝ առանց ընտրութեան և ձրագրի կարգանք ու զարգանանք: Յետոյ՝ դուք միշտ տեղի-անտեղի բացանչում էիք «ուսում, ուսում» և մեզ երբէք չէիք ուզում զգալ տալ, հասկացնել, որ միայն ուսումնու բաւական չէ: Այժմ հարիւրաւոր օրինակներ գիտեմ, որ գալիս են ապացուցանելու, թէ մշտական, յամու, կանոնաւոր և արգասալի գործունէութեան համար ուսման հետ պէտք է միացած լինին և այլ յատկութիւններ: Դուք շատ լաւ պէտք է իմանաք, որ կեանք ասուած բանը մի անողոք, ծանր և երկարատև կռիւ է: Դրա համար հարկաւոր է, որ կռուի ենտղը զինուած լինի բազմակողմանի զէնքերով: Եթէ չունես այդ զէնքերը—ոչինչ ես և անհրաժեշտօրէն ոտնակոխ ես լինելու, որովհետև կեանքը թողութիւն, ներում ասած բաները չ'գիտէ, անպատրաստին և յանցաւորին պատժում է, այնտեղ տարերային կոյր արդարութիւնն է իշխում, իսկ արդարութիւնը միշտ անողոք է և խիստ: Այո, կեանքը միապէս անտարբեր է և դժգոհ դէպի բոլոր մարդիկ: Նրան դուր են գալիս միայն ֆիզիքսպէս և հոգեպէս առողջ, կարող և պատրաստ մարդիկը: Հակառակ դէպքում կեանքն իւր խորայատակ բարդութեան մէջ ընկղմելով թոյլերին ոչնչացնում է, թէև յաճախ վերջիններս օժտուած են լինում ձիրքերով, լաւ ընդունակութիւններով: Այս այսպէս է, չէ՞, թէ այժմ էլ պէտք է ուղղէք ասածներս ըստ սովորութեան, ինչպէս մի ժամանակ դաս պատմելիս:

Ուսուցիչս դժուար դրութեան մէջ էր ընկել: Աշխատում էր մի կերպ խոյս տալ անախորժութիւն պատճառող խօսակցից: Նախկին աշակերտը ուսուցչի հոգու հիւանդոտ կողմերին էր սըղմում իւր մատը: Ուսուցիչս այդ գործողութեան չէր կարող երկար դիմանալ: Զի՞ք էր գործ դնում, խօսքը, խօսակցութեան նիւթը փոխել և ազատուել այդ խոշտանգիչ հարցաքննութիւնից: Իմ տաքացած յանդիմանութիւններին վերջ տալու համար՝ դժկամակօրէն սկսեց խուսափողական պատասխան տալ, հակասել իրան:

«Վերջ դնենք այս անախորժ գրոյցին,—խօսեց ուսուցիչս,— ես շտապում եմ: Մի այլ անգամ սառնօրէն և աւելի մանրամասնաբար կ'խօսենք և մեզ համար շատ բան կ'պարզուի: Այսպիսի թուուցիկ բուլվարային փիլիսոփայութիւններով մի շատ խոշոր ու ծանրակշիռ խնդիր չենք կարող լուծել: Ձեր վերաբերմամբ այսքանը կ'ասեմ, որ դուք ֆիսաս էք կրել ընտանեկան դաստիարակութիւնից, եթէ միայն այն դաստիարակութիւն կարելի է անուա-

նեւ և ոչ թէ դպրոցից, որ իւր սաների լաւն է ցանկացել և ցանկանում է: Եւ վերջապէս դպրոցի նպատակը միայն իւր սաներին մտաւոր պաշար հայթայթելն է և ուրիշ ոչինչ: Երբ սանը դուրս է գալիս դպրոցից թոյլ, չնչին զարգացմամբ՝ միշտ կարելի է պախարակել ուսուցիչներին, իսկ բարոյական դաստիարակութեան հարցը, գոնէ իմ կարծիքով, դպրոցի գործունէութեան սահմանի մէջ չի մտնում: Նոքա կրթական հաստատութիւններ են և ոչ բարոյական հիւանդանոց՝ հոգեկան հիւանդներին բժշկելու համար: Այս բաները պէտք է լաւ հասկանալ, Գուցէ դուք ասէք, հապա էլ ինչե՞ք է պէտք դպրոցը, եթէ ընտանեկան դաստիարակութեան արատները չ'պէտք է աշխատի արմատախիլ անել: Դրա դէմ ոչինչ ասելիք չունիմ: Մտածեցէք նորագոյն դպրոցի ծրագիր և հրատարակեցէք ի գիտութիւն հասարակութեան:

Վերջին խօսքերին հեղինակի բնաւորութիւն տալով հեռացաւ: Մնացի մենակ, տխուր մտախոհութիւններով պաշարուած: Հոգիս ճնշում և ծանրութիւն էր զգում: Դժուարանում էի շնչել: Ես դժգոհ էի ինձանից: Զգում էի, որ ուսուցչիս շատ բան չ'կարողացայ ասել: Դժգոհութիւնս, բուռն ատելութիւնս և զայրոյթս գորեղ շնչոտերով չարտայայտեցի: Շատ բան մտաբերեցի, որ առաջուց Վճռել էի ասել իմ ուսուցիչներից որին էլ հանդիպէի: Առիթը ներկայացաւ և ես գրեթէ ոչինչ չ'սասացի այդ բոլորից:

Այս տխուր ժամին դպրոցական կեանքս վերստին պատկերացաւ իմ յիշողութեան մէջ: Շատ քիչ լուսապայծառ նշոյլներ ունի այդ պատկերը: Այդ լուսապայծառ նշոյլներից մէկը յիշեցի: Իմ միակ իսկական ուսուցիչն է նա, որին շատ չ'պահեցին դպրոցում և արձակեցին հակադպրոցական ընթացքի համար: Յիշեցի նաև այն խելացի հրաժեշտի խօսքը, որ նա կարճ ու կտրուկ արտայայտեց մեկնելիս. «Տղայք, ասաց ուսուցիչս, կենդանի, կըրակոտ յոյգերի և յախուռն ցանկութիւնների աշխարհը բոցավառ, շիկացրած երկաթով խստանում է «կորմա» բառը երկու կարգի մարդկանց ճակատին. նրանց, որ վախկոտ նապաստակի պէս խուսափում են կռուից, քաշում, մեկուսանում և կեանքի բուռն պայքարը դադարեցնող դիտում, և նրանց, որ իրանց թոյլ, կամազուրկ բնաւորութեամբ ոտնակոխ են լինում, ճզմում, տափակաւորում: Աշխատեցէք այդ երկու կարգի մարդկանց չըլարել, նրանց թուին չըպատկանել: «Կորմա» օրհասական բառը թող ձեր ճակատներին չըխարանուի, չըդրօշմուի կեանքի կողմից: Եղէք կռուող, մարտնչող և յաղթանակի համար ապրող մարդիկ»:

Մտքովս անցրի և ուսանողական կեանքս, ինքնա տխուր, մռայլ ու հիւանդ պատկերներ: Յիշեցի նաև ամենաթարմ մի դէպք,

որ մօտաւորապէս մի ամիս առաջ տեղի ունեցաւ Մի խումբ կայտառ մանուկներ, պայուսակները կապած մէջքներին, դնում էին դպրոց իմ ուսանողական առանձնասենեակի առաջով: Նրանց զուարթ, թնդող քրքիջն ու ծիծաղը զարթեցրին ախուր մտածութիւններ, մօայլ յիշողութիւններ իմ աշակերտական կեանքից, մանկական և պատանեկան օրերից: Արտասուքի երկու խոշոր կայլակներ դուրս հոսեցին իմ աչքերից, կուրծքս բարձրացաւ և երկար հառաչանք տարածուեց սենեակիս մէկ ծայրից մինչև միւսը: Ես ակամայ խղճում էի այդ մատաղ գառնուկներին, կանխամտածելով այն յուսախաբութիւնը և դառնակսկիծ լքումը, որ սպասում է նրանց ամենքին կամ շատ-շատերին ապագայի մթութեան մէջ: Խաւարն արդէն իջել էր, երբ ճանապարհուեցի դէպի բնակարանս՝ մի քանի ժամուայ յոյզերից յետոյ հոգուս մէջ կրելով սարսափ և սոսկում ազդող մռայլութիւն, անյուսութիւն:

XII

Գալով բնակարանս, երեսնիվար պարկեցի մահճակալիս վրայ: Խոհերը հանգիստ չէին տալիս ինձ: Զղջման զգացումը սկսեց կրծել սիրտս: Անարգեցի վարմունքս, անխոհեմ քայլս, ինչո՞ւ հոգիս մերկացրի նրա առաջ: Նա կը վերադառնայ հայրենիք: Ծանօթ-անծանօթ շրջաններում խօսք կը բացուի իմ մասին: Տեղեկութիւն կուգին ինձանից: Եւ, Տէր Աստուած, ի՞նչ խայտառակութիւն, իսկ եթէ այդ բոլորը Լուսիկի ականջն էլ հասնի: Այն ժամանակ, ամեն ի՞նչ կորաւ, անունս կը խայտառակուի:

Ես զայրանում էի իմ փոքրօգութեան վրայ: Կատաղում էի, որ չէի կարողանում հոգեկան յոյզերս ղեկավարել: Ես ուզում էի համոզել ինձ, որ ուսուցչի հետ ճշմարտօրէն խոստովանելով իմ պակասաւոր կողմերը՝ ես ինքնաճանաչ ազնւութեամբ եմ վարուել: Ուրեմն այդտեղ պախարակելի ոչինչ չկայ: Միտքս էր այդպէս դատում, այն ինչ ալետանջ սիրտս փոթորկում էր, տարուբերում հակասական զգացումների և յուզումների ազդեցութեան տակ: Զէի կարողանում հոգիս անդորբացնել, մի ելք գտնել: Զղջում էի, սաստիկ զղջում՝ իմ նոր արարքիս վրայ: Հայհոյում էի ինձ անմիտ կերպով խօսակցութեան ժամանակ չափը կորցնելու համար: Ուսուցչի հետ առաջուց տրամադրուել էի խօսել ընդհանրապէս դպրոցական դաստիարակութեան և վարժապետների պարտականութեան մասին: Սակայն ծրագրիս գրեթէ չըմօտեցայ: Մոռացայ ամեն ինչ և անձնականութիւնս մէջ տեղ դրեցի իբրեւ օրինակ, խօսքիս կշիռ և նշանակութիւն տալու նպատակով:

Սենեակիս դուռը բացուեց։ Վեր թռայ և նստեցի մահճակալիս վրայ։ Մտնողը իմ երիտասարդ աղախինս էր։ Մի շիկահեր, տե-
սօք, լայն ճակատով, մի քիչ խոր ընկած թախձալի աչքերով,
որոնց շուրջը հազիւ նկատելի կապոյտ շրջան էր գծուել, բարակ,
նրբակազմ և գեղեցիկ իրանով աղջիկ էր։ Անունը Վարեա էր։ Տես-
նելով ինձ յուզուած՝ վազելով մօտեցաւ, փաթաթուեց վզովս և
հարցրեց.— «Ինչո՞ւ ես տխուր պարոնք»։

«Վարեան, ուզում եմ ինքնասպանութիւն գործել։ Մահը, սպա-
նութիւնը փրկարար բան է, այդ ես գիտակցում եմ, մանաւանդ
այնպիսի մի դէպքում, երբ կեանքդ, ապրելդ մի դանդաղասահ
կործանում է։ արիւնաքամութիւն։ Եթէ մէկին սպանման ժամա-
նակ երկու միջոց առաջարկէին և հարցնէին՝ ուզում է սղոցով
մորթուել, թէ գնդակահար լինել, ի՞նչ ես կարծում, որ մէկը կը
գերադասէր։ Ի հարկէ, գնդակահարութիւնը, չէ։ Բայց թողնենք
այդ։ Վարեան, աշխարհից և ինձանից զզուել եմ։ Կեանքս տաժա-
նակիր աշխատանքից ծանր է թւում ինձ, խեղդող, վատ։ Ո՛չ մի
օր, ո՛չ մի ժամ և ո՛չ մի րոպէ հանգիստ չունեմ։ Բայց երբէք, եր-
բէք այսպէս դառնաղէտ կերպով չեմ տանջուել, ինչպէս այսօր եմ
տանջւում մի շարք հարցերի դիմաց։ Գուցէ դու կրնտաք բերուեա
իմանալ, թէ ի՞նչ հարցեր են դրանք, որ ինձ խեղդում են։ Ահա—
ի՞նչ եմ ես, ի՞նչ բանի կամ ի՞նչ գործի համար եմ պէտք և վաղը
ուր պիտի գնամ, ի՞նչ նպատակ է սպասում ինձ։ Ես ուզում եմ,
և միշտ էլ ուզել եմ, խորտակել իմ խաբէութեան և կեղծութեան
վրայ հաստատուած կեանքը, որի հիմքը խախտււ է, որովհետեւ
զուրկ է մաքրութիւնից և ճշմարտութիւնից։ Այդ կեանքն ինձ
համար ծանրակիր շղթայ է, տանջանքների հաստօղակ մի երկար
շղթայ, որի տակ տնջում եմ, տանջւում, չըկարողանալով աղա-
տուել նրա ծանրութիւնից։ Էլ ինչո՞ւ ապրել, երբ իւրաքանչիւր
ժամ հետը բերում է ինձ համար նոր տխրութիւն, նոր վիշտ և
տառապանք։ Ատում եմ բոլորին և ամենից շատ ինձ։ Ամեն օր,
ամեն մի դէպք, ամեն մի արարք, ամեն մի ինչի՞ն բան քայքայուած
հոգուս հարուած է տալիս և ամբողջ գիշերներ անքուն եմ մնում։
Աւելի լաւ է՝ չապրել, չէ։ Այսպիսի կեանքը—կեանք չէ, այլ տան-
ջանքների մի երկարաձիգ շարան։ Ի՞նչ խորհուրդ ես տալիս, Վա-
րեան։ Ես կը պատուեմ, մինչև որ այսօր՝ իմ կեանքի այս մի հատիկ
մաքուր, անկեղծ օրը, սիրտս չը գեղեմ քո առաջ։ Մի օր միայն
ես ուզում եմ լաւ ապրել։ Այսօր ուզում եմ բոլորովին քօղազուրկ
լինել և ամենքին ցոյց տալ իմ մերկութիւնը, ով կուզէ թո՛ղ նայէ։
Ես միշտ կեղծել եմ, բայց հերիք է։ Դու կը թութիւն ունիս, հաս-
կացող աղջիկ ես, Վարեան, ինձ կը մբռնես, չէ։

—Դուք այսօր գրգռուած էք խօսում,—բաղուկներն ինձանից հեռացնելով ասաց Կիւրեր հանգամանքների շնորհիւ աղախների վիճակի մէջ նետուած Վարեան,—Խնչ խելք է դա. ինքնասպանութիւն գործել երիտասարդ, ծաղիկ հասակում, երբ մարդու առաջ գործունէութեան ճանապարհը բաց է։ Դուք վաղը պէտք է ձեր աւարտման վկայականը ստանաք, այնուհետեւ ազատ էք։ Ձէ որ դուք միշտ ինձ հետ խօսում էիք ձեր հայրենիքի մասին, ամում էիք, որ նրա համար էք պատրաստուում, ձեր բոլոր ոյժերը կատարելագործում էիք նրան զոհ բերելու, որ դուք նուիրուած էք վեհ իդէալների, ունիք ձգտումներ։ Այդպէս էիք ասում, չէ՞։ Իսկ այսօր՝ Խնչ եմ լսում ձեզանից, ինքնասպանութիւն, յուսահատութիւն, զզուանք դէպի մարդիկ։ Ձէ, իմ պարոն, չըպէտք է դեռ կեանքի շէմքին այդպէս յուսահատուել։ Արեացէք։

«Ա՛խ, դու ինձ լաւ չես կարողանում հասկանալ։ Ձեռ ուզում իմ հոգու մէջ թափանցել։ Ես գործունէութիւնից չեմ փախչում, այլ գործունէութիւնն է ինձանից փախչում։ Ես ոյժ չունիմ նրա ետեից վազելու։ Ես յոգնած եմ, հիւանդ, նոյնիսկ ես ինքս խրդւում եմ ինձ։ Հայրենիքի ինչի՞ն է պէտք իմ փչացած հոգին, իմ քայքայուած ջղերը, իմ թոյլ սիրտը։ Ինչո՞վ կարող եմ նրան օգուտ տալ։ Սիրտս պատուում է վշտից, այլեւ ես չեմ կարող քեզանից ոչինչ, ոչինչ ծածկել։ Ես մի խեղճ, դժբախտ, յանիրաւի խորտակուած էակ եմ։ Վաղահաս, կեանքից զզուած հոգի, երիտասարդ հասակում անժամանակ ծերացած։ Ես ֆիզիքապէս ապականուած եմ։ Եւ այս վերջին խօսքերը դու ամենից լաւ կը հասկանաս։ Այո՛ զգում եմ, որ երկար չեմ կարող մաքառել իմ յոռի հակումների դէմ։ Գործի մարդուց անպայման պահանջում է հաստատականութիւն, անսայթաք հետևողականութիւն, մաքուր զգացումներ, անապակ հոգի։ Ո՛չ մէկը և ո՛չ միւսը այս առաքինութիւններից ես չունիմ։ Կեանքի շէմքին ես արդէն հասած պողի եմ նման, որ հովի մի չնչին, աննկատելի շնչից պէտք է գետնին ընկնի, ոչնչանայ, Վարեան, Վարեան, ո՞վ կարող է ինձ փրկել։ Ուշ է, չէ՞։ Ես ասես թէ մի արմատախիլ արուած ծառի եմ նման, որին հողի հետ միացնում է մի փոքրիկ, բարակ և նուրբ արմատիկ, կտրուեց այդ արմատիկը և ծառն անխուսափելիօրէն պիտի ընկնէ։ յոյս էր մնացել, իմ կատարելագործուելու, փրկուելու յոյսը, կտրուեց, անյայտացաւ այդ յոյսը, այլեւ ինչպէս կարող եմ ապրել այդպիսի դառնալիք յուսավրիպումից յետոյ։

Ուղեղ աղշիկը չգիտէր, թէ ինչ պատասխանէր։ Այս տարօրինակ խոստովանութիւնը նրան յանկարծակիի բերաւ։ Դէմքին ցաւակցութեան կերպարանք տալով՝ սկսեց ուշիուշով դիտել «պա-

բռնի՝ թախծոտ աչքերը, որոնց մէջ պէտք է որ վառուած լինէր մինչ այդ նրան անյայտ մի կրակ:

«Այնտեղ, ծնողներս մօտ, շարունակեցի ասելիքս,—հայրենիքում մի ուրիշ կեանք է տիրում: Այդ կեանքը քեզ անծանօթ է: Կրթութեան, դատարարակութեան մասին այնտեղ տարօրինակ և ազնեցուցիչ հասկացողութիւններ են տիրում: Երեխաների վրայ նայում են մատների արանքով: Նրանք չեն հասկանում, որ ազադայ հասարակութեան սաղմերի հետ գործ ունեն, որոնցից գլխաւորապէս կախուած պիտի լինի գալոց հասարակութեան որակը, հոգեկան կազմի յատկութիւնը: Այս բոլորի մասին դու կարող ես մօտաւոր գաղափար կազմել, միայն աղօտ հասկացողութիւն ունենալ, դու անչափ անճանաչ ես իմ հայրենի կեանքին: Երեւակայի մի ընտանիք, որտեղ բռնութիւն է իշխում, որտեղ մարդու և կնոջ յարաբերութիւնը կեղծիքի, ատելութեան և մարմնական, զգայական կրքի վրայ է հիմնուած: Դու միշտ զարմանում ես իմ բուռն կրքոտութեան վրայ, այնպէս չէ: Հնա, սէր չկայ այդ ընտանիքում: Ամուսնացել են, ոչ թէ սիրով, ոչ թէ սիրոյ կապերով միմեանց հետ միանալու համար, ոչ, այլ փողի, նիւթական շահերի և գծուծ հաշիւների նկատումներով առաջնորդուելով: Մէկը դժբախտութիւն ունի այսպիսի մի ընտանիքում ծնուելու: Ի՞նչ ասել կուզէ, որ նա նախատրամադրուած է յոռի հակումներով: Առհասարակ այդպիսի անսէր ամուսնութիւնից առողջ մարդիկ հազիւ դէպքերում են ծնւում: Վատ հակումների, ստոր տրամադրութիւնների առաջը կարելի է առնել: Եթէ ոչ բոլորովին բժշկել, բայց կարելի է մեղմիլ, ամոքել և շտկել այդպիսի թշուառ անհատի հոգեկան կազմը և մարմինը: Իսկ հակառակ դէպքում անդունդը բաց է, որի մէջ պիտի գլորւի դժբախտը, շատ անգամ դեռ կեանքի մասին կարգին գաղափար չստացած, անգիտակ կեանքի չար ու բարուն, իւր շրջապատողների կեանքին և նրանց տանջող, տոչորող հարցերին:

—Այդ բաների մասին մինչև հիմա ինչո՞ւ լռում էիք և ինձ ոչինչ չէիք ասում,— խօսեց Վարեան: Դուք երբեմնապէս ինձ հետ խօսում էիք ձեր հայրենիքի հայրենաշունչ սգի, համայնական, ընդհանուր վշտի մասին, իսկ այնտեղ տիրող ընտանեկան կեանքի մասին ձայն չէիք բարձրացնում: Երբ մենք իրար ճանաչեցինք, դուք իսկոյն ինձ հարկադրեցիք պատմել իմ ամբողջ կեանքը, իմ վիճակը, թէ ինչպէս միջնակարգ դպրոց աւարտելուց յետոյ այսպիսի մի աննախանձելի ուղի բռնեցի և, վերջապէս, ծնողներս մասին: Իսկ երբ հերթը հասաւ ձեզ, երբ ես էլ ուզում էի նոր պարոնիս ճանաչել, դուք չոր ու ցամաք, որքան յիշում

եմ այսպէս պատասխանեցիք. «Իմ կեանքը պրօդայիկ բան է, ձեզ նկարագրելու համար այն՝ մի ամբողջ մենախօսութիւն պէտք է անել. երկախօսութիւններ գրեթէ չկան նրա մէջ: Դուք սարսափելի կեբպով կ'ձանձրանաք այդպիսի մի երկայնաձիգ մենախօսութիւն լսելով: Մի շարք գանգատներ—անհ իմ կեանքը»: Ձեր այս խօսքերից այն ժամանակ՝ ես գրեթէ ոչինչ չհասկացայ, իսկ այժմ սկսում է աչքերիցս վարագոյրն ընկնել և ես ձեզ հասկանում եմ: Ձեր խօսքերի իմաստը պարզ է այժմ ինձ համար: Եթէ առաջ ասէիք...

«Առաջ լուռ էի իմ կեանքի մասին, որովհետև ընդունակ էի կեղծելու, և ճարպիկօրէն ամեն ինչ քողարկելով հրեշտակ էի ձևանում: Այժմ, այս վերջին մի օրը, այնպիսի մի տրամադրութեան մէջ եմ, որ այլ ևս չպիտի կեղծեմ: Մի քանի ժամ առաջ իմ նախկին ուսուցիչներից մէկի հետ տեսակցութիւն ունեցայ և նրան շատ բան ասացի անկեղծօրէն: Ուղում եմ քեզ էլ ասել, թէ մի եմ ես: Ես բոլորով ապրող մարդ եմ: Բոպէն ազնուութիւն է ներշնչում և այժմ, ինչպէս տեսնում ես, եսականութեան դրդիչներն անտեսելով, պէտք է հոգեպէս մերկանամ քո առաջ, առանց որևէ ամօթահարութեան: Ծիշալը խոստովանելով՝ իմ կեանքի մէջ պատմելու մի առանձին բան չկայ: Եթէ ուզենամ իմ կեանքի պատմութիւնը գրել, վերջինս պիտի ամբողջապէս ներկայացնէ դատողութիւնների և տրտունջների մի երկար շարք: Իմ կեանքի մէջ լուրջ գործողութիւններ, գրի առնելու դէպքեր գրեթէ չկան: Իմ դպրոցական և ուսանողական տարիների ընթացքում այս օրը միայն, երբ կանգնած եմ կեանքի շէմքին,—որովհետև վկայականս վաղը պէտք է ստանամ և պաշտօնապէս կեանքը մտնեմ,—նշանակալից օր է ինձ համար: Այսօր միայն կարողացայ լիովին փայլել ազնուութեամբ և ճշմարտասիրութեամբ, թէպէտև զղշում եմ և պիտի զղշամ այսօրուայ արարքներիս համար: Ես այս մի օրում աւելի շատ եմ ապրել, քան իմ ամբողջ կեանքում:

—Պատմեցէք, ինձ հետաքրքրում է ձեր կեանքի մենախօսութիւնը, ձեր մի շարք գանգատները,—խնդրեց Վարեան լրջօրէն:

«Ես ծնունցի մի պակասաւոր յատկութիւններով օժտուած և աննախանձելի պայմանների մէջ գտնուող ընտանիքի մէջ, Ժառանգաբար ստացել էի վատ հակումներ: Մեր ընտանիքում հէնց սկզբից սկսեցին զարգանալ և աճել վերջիններս: Հայրս գլխաւորապէս զարկ տուեց նրանց: Հոգեպէս և ֆիզիքապէս սկսեցի փրշանալ: Մեր տունը գտնուում էր քաղաքի յետ ընկած արուարձաններից մէկում շրջապատուած հասարակութեան ստոր կարգի

պատկանող ընտանիքներով: Մեղանում, իմ հայրենիքի մէջ, այդ ընտանիքների կեանքը իւր մէջ մխիթարական գրեթէ ոչինչ չուներ: Ապրում են ագէտ, կեղտի, մրի մէջ: Բոյսի պէս աճում են և բոյսի պէս ոչնչանում: Այդ ընտանիքները բնաւորութեանս կազմակերպութեան համար կորստաբեր նշանակութիւն ունեցան: Տգէտ լինելով՝ իրանց զաւակներն էլ ագէտ էին: Այդ զաւակներն իմ ընկերներն էին: Անկիրթ, կոպիտ ու հայհոյախօս տղաներ: Այդ դրանք իմ խաղ-ընկերներս էին: Դու պէտք է հակառակ, որ մեղանում եւրոպական իմաստով ժողովրդական կրթութեան հասկացողութիւնը գոյութիւն չունի: Մեր հասարակութեան մէջ քիչ թէ շատ ունեւորներին է յաջողում իրանց որդիներին ուսման տալ, իսկ ժողովրդի մեծագոյն մասը — ամբողջ մնում է ագէտ, խաւար և յառաջադիմութեան պտուղներից ու լոյսից զուրկ: Եւ այդպիսի ընտանիքներից ծնուած երեխաներն էին, ինչպէս քիչ առաջ ասացի, իմ ամենամօտիկ ընկերները մանկութեանս և պատանեկութեան ժամանակ: Մենք փոխադարձաբար միմեանց փշացրինք. ես իմ անհուն կրքոտութեամբ, նրանք ագիտութեան յատուկ թերութիւններով:

Անցայ դպրոց: Դպրոցում պակասութիւններս աւելի հիմնաւորուեցին և հաստատուն կերպարանք ստացան: Ուսուցիչներիցս մի քանիսի վատ ընթացքը ինձ վրայ շատ էր ազդում, բացարձակապէս անբարոյականութեան տեսարանների եմ հանդիսատես եղել, որտեղ դերակատարները դժբախտաբար բարոյախօս վարժապետներիցս էին... Այդպիսի պատահանների պատմելը հեռու կրտանէր ինձ, ասինք պատմել էլ չի կարելի, որովհետեւ գարշ ու անզգամ գործեր են և ուրիշ ոչինչ: Այդ բոլորը վրաս խորապէս ներգործեցին և բնաւորութեանս կազմակերպման համար խորապէհիչ ազդեցութիւն ունեցան: Ի միջի այլոց ասեմ, որ ես անչափ ազդուել եմ միջավայրից, այն հասարակութեան ազդեցութեան ոյժից, որի մէջ ծնուել և ապրել եմ, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ ես սկզբից ևեթ մի խոշորութիւն չեմ ներկայացրել: Միջավայրը լոկ հզօրեղ ազդեցութիւն է թողնում ինձ նման թոյլ անհատների վրայ. տափակ և միջակ մարդկանց կեանքում նա ոյժ է, ճակատագիր և տնօրինում է նրանց բախտը և երջանկութիւնը: Այդ միջավայրի առաջնակարգ գործօններից մէկը — զրպրոցը կարող էր ինձ, իհարկէ, ճանապարհի բերել և շտկել իմ բնաւորութեան անհարթութիւնները, բայց նա այդպէս չվարուեց և ես դժբախտացայ: Դպրոցը մինչևանգամ դեկավարում էր և քաջալերում մեր անվայել ընթացքը: Զորբորդ, հինգերորդ և վեցերորդ դասա-

րաններում մենք ընկերական խնջոյքներ էինք սարքում: Դրանք օրգիաներ էին: Ուսուցիչներից շատերն էր բնապէս մասնակցում էին: Հարբելուց յետոյ ընկնում էինք քաղաքի փողոցները և մինչև լոյս-առաւօտ թրև դալիս: Այնուհետև երկու-երեք օր շարունակ չէինք կարողանում կանոնաւոր կերպով դասերին յաճախել: Երեկոյթներ էինք սարքում քաղաքի այս կամ այն այգում, ուր ամենատեսակ խայտառակութիւններ էինք անում. ամեն մէկս իւր «հոգու հատորին» վերցնում էր և քաշում այգու մութ ու կասկածելի խորքերը...

Մի խոսքով իմ ստացած դպրոցական կրթութիւնը ոչ մի հաստատուն գաղափար կամ սկզբունք չըմտցրեց իմ գիտակցութեան մէջ: Դատարկ մտել էի և դատարկ էլ դուրս եկայ. այնտեղից, եթէ իրապէս ինձ տուել են դաստիարակութիւն և կայուն սկզբունքներ՝ դա կարելի է «վիպային դաստիարակութիւն» և «շուկայական սկզբունքներ» անունով մկրտել:

Զգուեցի դպրոցական արգահատելի կեանքից և ընտանեկան դարհուրելի դիպուածներից և գրեթէ փախայ ու եկայ այստեղ: Ըսկշրում մեծ ուշադրութիւն դարձրի ինձ ուղղութեան բերելու մասին: Անտանելի դրութեան մէջ էի, լինչպէս դուրս գալ հին վիճակի պայմաններով մէջս ամրացած յատկութիւններից: Ես սկսեցի միխթարուել. աղուէսի նման ինձ տրամադրեցի խաղողի խակութեան նկատմամբ և ատել ուսայ այն բոլորը, ինչ որ կարելի էր ձեռք բերել Սկսեցի անձնատուր լինել միայնութեան, որի մէջ գտնում էի բաւականութիւն և վայելչութիւն: Ես իմ սենեակի միապետն էի. այնտեղ ինձ զգում էի անսպասան կարող, ուժեղ և հզօրակամ. բայց հէնց որ ընկնում էի բնաւորութեան տէր մարդկանց որևէ շրջան՝ արդէն իմ ոչնչութիւնս բացայայտ էր ինձ համար: Թողեցի ծխելս, դադարեցի խմելուց և կանանցից երես թեքեցի: Միայն մի քանի ամիս: Այնուհետև վերսկսեցի իմ նախկին կեանքն իւր վիպական արկածներով: Քեզից առաջ, խոստովանում եմ, կապեր ունեցայ մի քանի կանանց հետ: Ահա մի օր մնաց ուսանողական շրջանիս աւարտման համար և դու վերջին կինը կ'լինիս, որին ես այստեղ մօտիկուց ճանաչեցի: Կերթամ հայրենիք և կապրեմ իմ նախատիպար կեանքով. էլի հօրեղբօրս սիրուն կինը, որին ենթարկուած էի իբրև աշակերտ, ինձ կառնէ իւր տրամադրութեան տակ: Կամքի ոյժ չունեմ նոր ընթացք ստեղծելու համար: Ես ղեկավարւում եմ իմ վսեմաշուք կրքերի օլիգարխիայով. փչացրի մարմինս՝ փչացաւ և հոգիս: Պորապէս համոզուած եմ, որ կեանքում չ'պիտի կարողանամ ինքնուրոյն

լինել և ինքնօրէն գործել: Ապիկար պիտի լինեմ՝ համազումներին համաձայն կեանք վարելու, անընդունակ՝ պարտքիս գծած շաւղով ազատօրէն ընթանալու: Հէնց ենթադրենք, Վարեա, կարող եմ կեանք դուրս գալ և գործել, թէն պէտք է լինի այդպիսի մի գործունէութեան հետեանքը: Շատ պարզ և հասկանալի. թէն եմ եղել իբրև ուսանող, որ ինչ լինեմ իբրև կեանքի մարդ, գործիչ: Ես ուսանողական նստարանի վրայ արդէն ակնյայտնի կերպով ցոյց եմ տուել իմ ինչ լինելը—ոչնչութիւն: Ես այժմ կարող եմ թուել մի շարք առաքինութիւններ, մի շարք գործեր, որոնց ես ի բոլոր սրտէ համակրում եմ, սիրում եմ և մինչև անգամ յանուն դրանց միշտ և ամենուրեք ճառում եմ ոգևորուած, բայց երբէք, խոստովանում եմ, մատ մատի չեմ խփել ոչ մի բան անել, որ քիչ թէ շատ առնչութիւն ունենար իմ ջատագոված առաքինութիւններին և գործերին: Թէն անտանելի տանջանք: Ձգալ որ բոլոր գործառնութիւններդ խայտառակութիւններ են, զգալ որ օրէցօր խրուում ես ցեխի մէջ, հասկանալ, որ կան վեհ, մաքուր, զոհ պահանջող գործեր, որոնց պէտք է ծառայել և չկարողանալ ոչինչ անել,— ահա կսկծեցուցիչ ցաւը:

Երբեմն մտածում եմ. լաւ չէր լինի արդեօք, որ զուրկ լինէի գիտակցութիւնից, գոնէ բուսական հանգստութեան մէջ կ'լինէի, վրդովումներից, յոյզերից և դառն կսկիծներից ազատ: Իրականայի, Վարեա, որքան մխիթարութիւն են պատճառում ինձ երազները: Քնում եմ և ահա երազ. մայիսեան օր է, յորդացած մի գետ հոսում է, մէջը մի խեղդուող, առաջ եմ ընկնում, օդնութեան եմ հասնում, մտնում գետը և արեւանջ, կրակուած ու յուզուած սրտով գոռ ալիքների հետ կռուելով, ուզում եմ հասնել խեղդուողին, բայց իսկոյն զարթնում եմ ձեռքերս ջրածգօրէն փռած, քրտնած և հեալիս... Երազներում ես առասպելական հերոս եմ, առիւծ, ոչ մի խոչնդոտի առաջ կանգ չեմ առնում, վճռական բնոյթ ունիմ, իսկ արթնութեան ժամանակ՝ այս բոլորից յետոյ, դու կիմանաս թէ ես ինչ եմ եղել և ինչ պիտի լինեմ. բայց գիտեմ, Վարեա, ես իմ ոյժերս գրեթէ ոչ մի լուրջ գործի մէջ չեմ փորձել. չեմ արել մի այնպիսի բան, որ կարելի լինէր քեզ պատմել և դու տեսնէիր այնտեղ իմ անպէտք ու ապիկար բնաւորութիւնս: Սակայն սիրտս, սիրտս վկայում է, որ առանց թանձրացեալ փաստերի էլ՝ ինձ վրայ կարելի է գրել «կորչելու է»։ Ընդհանրապէս մարդու սիրտը սխալ վկայութիւն չէ տալիս, չէ: Առօրեայ, հասարակ կեանքում իմ հոգուս անգունութիւնը ապացուցող մի շարք մանր-մունր փաստեր ունիմ, բայց դրանք

էլ աննշան բաներ են, պատմել չարժէ։ Այս բոլորը գիտակցելով՝ պարզօրէն զգում եմ, որ փրկուելու հնար չունիմ։ Վարեմ, ես շատ եմ ցանկանում մեր ուսանողութեան մէջ ինձ մի բացառիկ երևոյթ տեսնել։ Ես ուզում եմ բոլորովին մի հակապատկեր լինել ուրիշներին։ Կան մարդիկ, որոնք պակասութիւններ ունենալով ըզձում են այլոց տեսնել թերութիւններ մէջ, որպէսզի իրանք միութարուած լինին։ Բայց ես այդպէս չեմ։ Ինքս կամազուրկ լինելով՝ ատում եմ կամազուրկներին, կըքոտ լինելով՝ զըզւում եմ կըքոտներից...

Ա. ԲՈՒՆ

Վերջը միւս անգամ

